

EDICE KŘIVOKLÁTSKÉ INSTRUKCE Z ROKU 1528 PROMARNĚNÁ PŘÍLEŽITOST?

NAD SMYSLEM RANĚ NOVOVĚKÝCH EDIC

JOSEF VACEK

V čísle z roku 2017 vyšel v odborném časopise *Castellologica bohemica* text historika Jana Boukala s názvem „*Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátského hejtmana Albrechta z Vřesovic z roku 1528)*“¹ ve kterém autor přinesl mj. i edici instrukce pro hejtmana panství Křivoklát z roku 1528. Cílem této polemiky je otevřít otázku řemeslného zpracování této edice a její studie, a to v širším kontextu (významu) přínosu takových textů. Hned na úvod bych chtěl vyjádřit radost nad tím, že k edici tohoto důležitého pramene došlo. Zde uvedené výtky je nutno vnímat především jako podnět k případné diskuzi na nastolené téma. Polemiku lze rozdělit do dvou částí, přičemž v první z nich, obsáhlejší, se věnují formální stránce edice a zejména jejím nedostatkům, v druhé části a závěrečném shrnutí se pak soustředím na širší kontext předmětné instrukce a účel a způsob vydávání obdobných pramenů.

Editovaným pramenem se stala instrukce (či spíše její opis) vydaná roku 1528 českou komorou pro hejtmana panství Křivoklát Albrechta z Vřesovic, a to na jeho vlastní žádost, jak vyplývá z úvodu instrukce.² Instrukce je uložena v Národním archivu v Praze ve fondu Stará manipulace a svým rozsahem se jedná na svou dobu o spíše rozsáhlejší dokument, který

1 Boukal, Jan: *Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátského hejtmana Albrechta z Vřesovic z roku 1528)*. *Castellologica bohemica* 17, 2017, s. 155–171.

2 Národní archiv, fond Stará manipulace, kart. 1685, sign. P 90/5 III, fol. 201–208, zde fol. 201r.

zabírá osm oboustranně popsaných folií, tedy 16 stran, na každé přibližně 30 řádků textu. Instrukce obsahuje řadu pokynů a postupů vztahujících se zejména k hospodářské správě stejnojmenného zámku a panství.

Absence pravidel pro přepis

Pokud jde o řemeslné zpracování edice, postrádám v Boukalově příspěvku jakákoliv pravidla pro její vytvoření. Ta jsou přitom zásadním aspektem každé takové práce. Jejich úkolem však není historika svázat a omezit v jeho tvorbě, nýbrž dát jemu oporu pro tvorbu edice a čtenáři jistotu, jakým způsobem byl pramen zpracován. I bez znalosti podoby přepisovaného pramene je zřejmé, že autor užil pro přepis textu transkripci, avšak bez dodržení standardních pravidel pro editování historických (raně novověkých) textů (klasicky příručka Ivana Štovička z roku 2002³ či zásady Josefa Vintra z roku 1998⁴ a další; přehled přinesla v nedávné době Kateřina Smyčková⁵). Důsledkem je pak zejména nejednotnost při transkripci některých slov či způsob rozepisování zkratk, které v edici nejsou nikterak vyznačeny. Vymezení způsobu přepisu přitom nemusí být rozsáhlé a lze jednoduše odkázat na již existující pravidla a případně upozornit na odchylky od nich.

Zmíněnou nejednotnost přepisu je možno demonstrovat na způsobu, jakým autor přepisuje některá slova se spřežkou „cz“ resp. „cz̄“. Stejný text je jednou přepsán jako „*včas*“ (fol. 201v), podruhé jako „*včas*“ (fol. 201r), obdobně pak autor píše „*čiasy*“ (fol. 202r) a stejně tak i „*časy*“ (208r), „*dotčieno*“ (202v) i „*dotčeno*“ (202r), „*čieled*“ (201r) i „*čeled*“ (201r). Stejně tak s jazykovými odchylkami nakládá autor nejednotně, když například zapíše slovo „*vzláštní*“ (fol. 202r) a na pořadí prvních dvou písmen upozorní výrazem „*(sic)*“, při dalším výskytu však užívá již variantu „*vzlášť*“ (fol. 208v), ačkoliv i zde je v prameni zapsáno slovo „*vzlášť*“. Obdobných případů nejednotného zápisu stejně zapsaných slov je v textu edice více. To se týká i přepisu samohlásek a vyznačení, zda se jedná o samohlásky dlouhé či

3 Štoviček, Ivan: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. do současnosti. Praha, 2002.

4 Vintř, Josef: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. Listy filologické CXXI, 1998, s. 341–346.

5 Smyčková, Kateřina: Ediční úprava českých rukopisných textů ze 17. a 18. století. Listy filologické CXL, 2017, 3–4, s. 485–497.

krátké. V textu je tak možné setkat se s variantou slova „*také*“ (užíváno zpravidla) i „*take*“ (204r), „*zjednán*“ (fol. 208r) i „*zjednan*“ (fol. 201r), „*důchodův*“ (fol. 208r) i „*důchoduov*“ (fol. 208v). Nejednotností tohoto typu je v edici větší množství.

Problematické je i užívání a rozepisování zkratk, které autor žádným způsobem nepoznačil. Čtenář tak nepozná, že slovo „*jest*“ uváděné v edici je v pramenu zapisováno zkratkou „*gt*“ s horním obloučkem, rovněž termín „*jeho milost*“ ve spojení s osobou krále je v prameni zkracováno, a to rozličnými způsoby, v edici o tom však není ani zmínka. Standardně vypouštěné písmeno „*m*“ na konci některých slov, jež bývá nahrazeno obloučkem a je v edicích obvykle zapisováno do hranatých závorek, je v Boukalově edici zapisováno bez tohoto označení, na jiných místech však tato zkratka rozvedena nebyla (např. fol. 202r, slova „*sumám*“ a „*sumách*“, v obou případech s obloučkem nad prvním „*m*“, tedy správně „*sum[m]ám*“ a „*sum[m]ách*“). Chybí jakékoliv uvedení zkratk u peněžních částek, takže například suma deseti kop grošů je v textu zapsána jako „*x ss grošuov*“ (fol. 202r), ačkoli v textu samotném je pro groše zavedena pouze značka „*g*“ s naznačením zkratky v podobě obloučku.

S pravidly pro přepis textu se pojí i jeho členění, které působí spíše nahodile. Z edice není patrné, co je nadpis, což v zásadě nevádí u prvního z nich, končícího slovy „*chovati má*“, nicméně bez znalosti instrukce v její původní podobě čtenář nemá šanci rozpoznat, že i věta „*Tato jse čieled na zámku chovati má.*“ (fol. 201r) má v rámci členění textu funkci nadpisu (jakkoli ji autor uvedl na samostatný řádek). Dělení na odstavce rovněž není ustálené, a stejně tak i rozčlenění na věty působí spíše nahodile, ačkoli zde je spíše než pevná pravidla důležitější cit pro text a jeho vyznění.

Chyby v přepisu

Se zpracováním edice úzce souvisí její správnost. Autor se, bohužel, nevyhnul celé řadě drobných, ale i nemálo větších pochybení. Je přirozené, že se každý badatel dopouští chyb při přepisu pramene, nicméně mám za to, že i vzhledem k rozsahu edice a jejímu významu by jejich četnost měla být v tomto případě jednoznačně nižší. Lze příkladmo uvést alespoň některé z drobných chyb na prvním editovaném foliu 201r. V edici je zapsáno slovo „*jieho*“ namísto „*čeho*“ (příp. v intencích zvolených pravidel přepisu „*čieho*“), spojení „*a také*“ namísto „*i také*“, slovo „*purkrabí*“ namísto „*purkrabě*“, slovo

„svými“ namísto „svým“. Na dalších stranách je množství chyb a nepřesností srovnatelné, celkově se tak jedná o desítky nejrůznějších pochybení, konečné číslo se může pohybovat kolem stovky špatně přepsaných slov (výše zmíněnou nejednotnost zápisu některých slov v to samozřejmě nepočítaje). Kupříkladu na foliu 205r se nalézá dalších nejméně osm špatně přepsaných slov a tři slova byla z textu edice vypuštěna, tedy patrně přehlédnuta.

Některé zmíněné nedostatky jsou bez většího vlivu na srozumitelnost textu, jiné však posouvají jeho význam či jej zásadně mění. Je například zásadní rozdíl v pokynech, aby úředníci truhlici jeden bez druhého „*vodmykali*“ (tak v edici na fol. 202r) a „*neodmykali*“ (tak v instrukci), kde autor zaměnil předponu „*ne*“ za „*w*“. Obdobně Boukal uvádí výraz „*nezanedbáním*“ (fol. 205r) namísto správného „*zanedbáním*“, čímž opět otáčí význam slova. Zřejmá, avšak nikoli nepodstatná chyba se pak nalézá hned v úvodu celé edice, kdy autor uvádí letopočet „*XXVII*“ (fol. 201r), namísto správného „*XXVIII*“, má tedy být správně uveden rok [15]28 namísto [15]27.

V tomto ohledu je potřeba zmínit, že v edici mnohá slova přebývají (příkladmo přebývá slovo „*co*“ na fol. 202r v textu „*komuž by se co zač platiti*“, slovo „*se*“ ve větě „*jakž by se na koho slušelo*“ na fol. 207r, a stejně tak slovo „*a*“ v textu „*Item a což*“ na fol. 208v), současně však některá naopak z textu vypadla (v edici absentuje např. slovo „*se*“ na fol. 202v, které patří mezi slova „*poslušně zachovali*“, slovo „*toho*“ na fol. 205r, které patří mezi slova „*který zanedbával*“ či slovo „*nebo*“ na fol. 205r, které patří mezi slova „*zanedbávání [sic!] v krčmách*“ atd.). Absence některých slov či jejich interpolace není v rámci edice výjimečná, což je, domnívám se, závažný problém, který znevažuje práci na edici odvedenou.

Odkaz na další dokumenty

Další vlastností křivoklátské instrukce z roku 1528 jsou odkazy na jiné dokumenty, které autor nechává zcela bez povšimnutí, což je (zejména vzhledem k povaze pramene) politováníhodné. Takový odkaz se vyskytuje na foliu 204v, kde je uvedeno: „*písař lesní podle první instruktí aby se zachoval*“. Pokyn, zachovat se „*podle první instrukce*“ je bezesporu odkazem na instrukci z 23. září 1527, která nese název *Zřízení lesní k zámku hrádku příslušejících* a nachází se jen „*o dva kartony dále*“ než editovaný pramen⁶. Tato instrukce byla vydána stejným orgánem jako instrukce z roku 1528, radou královské

6 NA, SM, kart. 1683, sign. P 90/4, fol. 1–4.

komory, a to pro účely obnovení přísah příslušných úředníků. Vzhledem k jejímu rozsahu (odpovídajícímu zhruba třetině editovaného textu) pak jistě bylo možné přinést i tento pramen v edici spolu s instrukcí z roku 1528.

Rovněž nelze opomenout, že v závěru instrukce je hejtmanovi uloženo, aby zřídil trhová registra, do kterých budou zapisovány prodeje a vybavení gruntů. Tento pokyn našel své naplnění v gruntovní knize založené téhož roku.⁷ Přinejmenším zavádějící je tak tvrzení, že „[v]si a městečka na Křivoklátsku měly vést vlastní registra se záznamy o prodejích, koupích, stavební činnosti a stavu dobytka“ (Boukal, 2017, 161), neboť za vedení register byl odpovědný právě hejtman a tuto povinnost realizoval zavedením jedné pozemkové knihy. V edici je pak datum sepsání instrukce uvedeno pouze způsobem odpovídajícím době vzniku, tedy jako pátek po svátku sv. Petra a Pavla. Při využití archivářských pomůcek zjistíme, že šlo o 3. červenec roku 1528. Srovnáme-li toto datum s nejstarším (dochovaným) záznamem v pozemkové knize, zjistíme, že tato byla založena ještě týž měsíc – nejstarší záznam byl zapsán v neděli po svátku svaté Markéty, tedy 19. července 1528 (fol. 252r). Tato skutečnost pak sama o sobě pak svědčí o vysoké efektivitě hejtmanova postupu při výkonu jemu svěřené správy panství, zvláště když od vydání instrukce odečteme ještě čas na její doručení hejtmanovi a dále zohledníme čas nezbytný pro seznámení se s ní.

Již jen na okraj lze dodat, že pro křivoklátské panství je z 16. století dochována též instrukce z roku nadepsaná „*Jakž jeho mi[l]o[s]t arcikníže Ferdinand etc. léta 1566 v středu po obrácení svatého Pavla na víru křesta[n]skú Hrádek Křivoklát ujíti ráčil, tato níž poznamenaná čeládka na témž zámku i ve dvořích za držení jeho [milos]ti chována a držána byla*“.⁸ Dalším (troufnu si říci významným) pramenem ke křivoklátským instrukcím je podrobný přípis hejtmana Jana Žďárského z roku 1550, který reaguje na instrukci, která mu byla českou komorou zaslána ke spravování panství a kterou

7 Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Křivoklát, oddělení Starý a Nový archiv, sign. Kř 1, inv. č. 1, Pozemková kniha obcí, 1528–1593. K roku 1528 evidujeme hned čtyři zápisy, viz fol. 7r, 209r, 252r a 355r.

8 NA, SM, kart. 1685, sign. P 90/5, fol. 226–231. Alespoň na tomto místě považuji za vhodné upozornit, že karton byl v dřívější době rozdělen na další části, které byly foliované každá zvlášť. Vlivem času však toto dělení zaniklo a tudíž se v kartonu nalézají dvě paralelní řady profoliovaných archiválií a část materiálu bez foliace. Může být tedy o něco obtížnější citované instrukce, ať už z roku 1528 nebo 1566, nalézt.

v dílčích bodech rozporuje. Z tohoto psaní lze (avšak s výhradou dalšího rozboru) usuzovat, že zmíněné instrukce z 20. let 16. století nejpozději na konci 40. let téhož století dostaly zásadnější obměny.⁹ Zmínit lze i instrukci vydávanou pro hejtmany komorních panství z počátku 17. století, mezi nimi i tzv. „*křivoklátskou instrukci*“ z roku 1615.¹⁰ Vzhledem k tomu, že se jedná o geograficky i časově blízké instrukce, domnívám se, že by nebylo na škodu jejich existenci alespoň zmínit, jakkoli jsem si vědom, že se jedná o téma vykračující ze samotné edice pramene.¹¹

Namísto závěru – účel pramenných edic

Závěrem bych chtěl podtrhnout, že edice raně novověkých textů mají dle mého přesvědčení v publikační činnosti historiků a archivářů rozhodně své místo a smysl. Ten tkví nejen ve zpřístupnění textu a jeho okomentování (což má význam zejména u textů právních předpisů či textů náboženských), ale i v propojení s dalšími prameny. O to se autor pokusil dílčím srovnáním s jinými, podobně starými instrukcemi z jiných lokalit. Oceňuji proto autorovu snahu o zpřístupnění zajímavého pramene, nicméně vzhledem ke způsobu, jakým byla edice zpracována, působí celá věc poněkud nedotaženě či uspěchaně, navíc se zdá, že k instrukci bylo přistoupeno jako k jednotlivině vytržené z kontextu.

Domnívám se, že z hlediska zpřístupnění raně novověkého pramene jsou zásadní dva atributy: jeho co nejpřesnější přepis za jasně stanovených pravidel a uvedení patřičného kontextu. V případě křivoklátské instrukce z roku 1528 se však nepovedlo dosáhnout naplnění ani jednoho z těchto atributů, neboť míra chyb či nepřesností spojená s nejednotností zápisu neumožňuje opřít se pevně o poskytnutý přepis, stejně tak kontext se ve světle shora uvedeného jeví spíše jako nedostatečný.

Samotný historický kontext se totiž neskládá pouze z vylíčení navazujících historických událostí, ale patří k němu i souhrn dalších prame-

9 NA, SM, kart. 1685, sign. P 90/5, fol. 222–225.

10 Archiv český 22. Praha 1905, s. 358–483.

11 Při bližším zkoumání dalších pramenů zejména ve fondu Stará manipulace lze ve spojení s křivoklátskými hejtmany narazit na další dokumenty, které pracují s pojmem „*instrukce*“. U takových je pak třeba rozhodnout, do jaké míry jde o jednotlivinu, například o pokyn vrchnosti, jak se zachovat v jedné konkrétní věci, a do jaké míry se jedná o dokument se širší, obecnější platností.

nů relevantních pro dané téma. Takový přístup umožní správně zařadit a interpretovat dotčený pramen a vylíčit ho v potřebných souvislostech. Vyjme-li však jedinou instrukci, jediné nařízení, jediný dopis bez řádného zařazení do historického i pramenného kontextu, zvyšujeme riziko, že bude takový pramen dezinterpretován, jak se ostatně může stát i s archiváliemi uvedenými ve významných edičních řadách, jako je například Archiv český.¹²

Zatímco textů pro raný či vrcholný středověk je dochováno natolik malé množství, že zpřístupnit formou edice lze v zásadě (zjednoduší-li to) každý jednotlivý pramen, pro 16. století tento předpoklad zdaleka neplatí. Je proto potřeba vážít, jaké prameny budou zveřejňovány, aby nedošlo k inflaci edic raně novověkých textů – a to jak do počtu, tak i do kvality jejich zpřístupnění. V tomto případě se výběr bezesporu povedl, neboť instrukce z 20. let 16. století neuvedená v jiném souboru pramenů je skutečně výjimečná. Je přitom otázkou, do jaké míry a zda vůbec lze po autorovi edice instrukce vyžadovat, aby věděl o existenci pozemkové knihy uložené v jiném archivu, zdali tento požadavek není příliš náročným. Stejně tak je-li v publikovaném textu odkazováno na jinou, evidentně starší instrukci – lze oprávněně očekávat, že taková instrukce již neexistuje? Má smysl se pokoušet ji hledat? Případně – kolik dalších instrukcí z 16. století se pro danou oblast zachovalo? Tyto otázky předkládám s vědomím, že každý, kdo by se s takovými požadavky identifikoval, vystavil by sám svou odbornou práci zvýšené pozornosti svých kolegů, kteří by se mohli zajímat, zda právě jemu neunikl některý více či méně důležitý pramen.

Odpovědí na tyto otázky může být požadavek dlouhodobého zájmu o dané prostředí, ať už z hlediska územního vymezení (dějiny jednoho panství), období (16. století), tématu (komorní velkostatek) či studovaného materiálu (Česká komora, resp. fond Stará manipulace). Ani tato kritéria však nemusí být sama o sobě dostačující. Jan Boukal se již několik let věnuje dějinám období na pomezí pozdního středu a raného novověku, stejně tak již publikoval na jiné téma související s Křivoklátem v tomto

12 Čechura, Jaroslav: *Krizový management barokní ekonomiky?: panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*. Praha 2019, s. 267–278. Čechura v uvedeném textu dokládá nahodilost, s jakou Josef Kalousek vybíral některé prameny do Archivu českého a sleduje důsledky jejich užívání historiky při jejich tvorbě.

období¹³ a není třeba ani pochybovat o jeho znalostech komorních statků v daném období. Není tedy snadné stanovit, co je klíčem, onou „správnou kvalifikací“ pro vydávání pramenných edic tak, aby obstály uvedené kritice. Přesto na tyto požadavky a výše uvedené výtky nelze dle mého názoru rezignovat.

Budu rád, stane-li se tento příspěvek impulsem k diskuzi o smyslu a způsobu prezentování nejen instrukcí, ale i dalších typů pramenů z období 16., ale i například 17. a 18. století a o tom, zda se tak má dít formou materiálových statí, samostatných studií či jiným způsobem.

Tento výzkum byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (projekt č. 266120), který je realizován na Katedře právních dějin na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

13 Boukal, Jan: Listy křivoklátského hejtmana Jiříka Bírky z Násilé z chebského archivu. Věstník Musejního spolku král. města Rakovníka a okresu rakovnického 54, 2016, s. 41–46.